

પુષ્ટિસમ્પ્રદાય અને સમયની સમૃદ્ધિ

અસિત શાહ

ઉપક્રમ

૧. કેટલાક દાયકા પૂર્વે (જ્યારે મોબાઈલ ફોન કે ઈયરપોડ પ્રચલિત નહોતા ત્યારે) એક મિડિયા ગ્રુપે એક પ્રયોગ કર્યો. લંડનની ટ્યૂબ રેલવેના એક મેટ્રો સ્ટેશનની બહાર સ્ટેશન તરફ જવાના રસ્તાપર સવારના કામર્ધધે જવાના સમયે કોઈ આગોતરી પ્રસિધ્ધિ કર્યા વિના એક સુપ્રસિધ્ધ પિયાનોવાદક પિયાનો વગાડવા લાગ્યો અને અનેક કેમેરાઓદ્વારા આગંતુક લોકોની પ્રતિક્રિયા રેકોર્ડ કરવામાં આવી. પછી તેનું વિશ્લેષણ કરવામાં આવ્યું. મોટા ભાગે લોકો પિયાનોવાદન જાગે સાંભળતા જ ન હોય કે વાદકને જોતા જ ન હોય તેમ પસાર થઈ ગયા. જવલ્લે કેટલાક લોકો, ખાસ કરીને બાળકો અને વૃધ્ધો, તેની નોંધ લઈ સાંભળી અને જોઈ રહ્યા. તે પૈકી કેટલાક થોડીવાર પછી જતા રહ્યા તો કેટલાક વાદનને માણતા ત્યાં જ થંભી ગયા.

પોતાના ‘સોશિયલ ઈન્ટેલિજન્સ’ નામક પુસ્તકમાં સુપ્રસિધ્ધ લેખક ડેનિયલ ગોલમાન આ પ્રયોગના આધારે એવા તારણપર આવે છે કે આધુનિક સમયમાં આપણી સંવેદના/સહાનુભૂતિ/માણસાઈ મરી પરવારી નથી, પાણ ઝડપના કારણે તે અપ્રકટ રહે છે. ટ્રેન પકડવાની લડાયમાં આજીજી કરતો ભિખારી કે ભૂખ્યું-તરસ્યું જનવર/બાળક કે ઘાયલ/અસ્વસ્થ પ્રવાસી ની નોંધ લીધા વગર લોકો સડસડાટ પસાર થઈ જાય છે, હાઈવેપર પૂરપાટ દોડતી ગાડીની માફક. જે બાળકો કે વૃધ્ધોની માફક થોડી ઝડપ ઓછી હોય તો ઈન્દ્રિયોથી ગ્રહણ થતાં રૂપ-રસ-ગન્ધ-સ્પર્શ-શબ્દ આપણી સંવેદનાના તારને પાણ ચોકકસ ઝાગઝાણાવે જ. આપણે કોઈક પ્રતિક્રિયા તો આપીએ જ, ભલે તે ઉપેક્ષાની પાણ કેમ ન હોય.

સન ૧૯૯૫માં લખેલ પોતાની કાલ્પનિક લઘુનવલ ‘લા લેન્ટેઉર’ (=સ્લોનેસ)માં લેખક મિલાન કુન્દેરા જુની પેઢીની સરખામાણીમાં નવી પેઢી આ ઝડપના દુષ્પ્રભાવ હેઠળ માનવસંબંધોને ટકાઉ અને યાદગાર બનાવવામાં કેવી રીતે નિષ્ફળ જાય છે તેનો તાદ્દશ ચિતાર આપે છે.

૨. “કોઈ એક સમયે શ્રીગોકુલેશને ભટ્ટ કલ્યાણે વિનંતી કરીને પૂછ્યું કે મહારાજ, પ્રભુજીના દર્શન માંહે માંહે તથા વાર્તામાંહે તથા સેવામાંહે થાય છે. ભગવદીય ભગવદ્વાર્તા-ચર્ચા કરે છે ત્યારે કોઈને

પૂર્ણરસનો અનુભવ થાય છે, કોઈને થોડા પાણ રસનો અનુભવ થાય છે, કોઈને થોડા પાણ રસનો અનુભવ થતો નથી. કોઈને વીરરસ પાણ થાય છે. તેનો ખુલાસો રાજ કૃપા કરીને કહો. ત્યારે શ્રીમુખે બોલ્યા કે લોકના ચિત્ત એક ભાંતિના નથી ; અનેક ભાંતિના છે. જેનાં જેવાં ચિત્ત તેને તેવો અનુભવ થાય છે. એક ચિત્ત આકાશ છે, એક ચિત્ત શૂન્ય છે ; તેને કોઈ વસ્તુ સ્પર્શ કરી શકે નહિ. બીજું ચિત્ત વજ્ર છે ; તેને કોઈ વસ્તુ અડે ના તેમ કોઈ વસ્તુને ચિત્ત પાણ ન અડે. ત્રીજું લોહું છે ; તે ચિત્તને કોઈ વસ્તુ ભેદી ન શકે પાણ અગ્નિ ભેદે. ચોથું ચિત્ત પથ્થર છે ; તે ચિત્તને ટાંકી ટાંકીને ભેદે, અગ્નિ ન ભેદે. પાંચમું ચિત્ત તે સોનું છે. જેકે કઠાણ છે પાણ અગ્નિનો સંબંધ થાય તો માંહે સુંઆળું પડે ને કોમળ થાય, સરસ થાય ; પછી કઠાણ જ રહે ને નીરસનું નીરસ રહે. તેમ કોઈના ચિત્ત સન્સંગમાં કોમળ થાય, પછી સન્સંગ દૂર થતાં કઠાણનું કઠાણ એટલે નીરસનું નીરસ રહે. છઠું ચિત્ત તે લાખ ; થોડા અગ્નિએ સરસ કોમળ થાય, પછી કઠાણનું કઠાણ રહે. સાતમું ચિત્ત તે મીણ ; તે સહજ કોમળ થાય છે, થોડી અગ્નિથી સરસ કોમળ જ રહે. આઠમું ચિત્ત તે ઘી છે ; એ સહજ કોમળ હોય છે, થોડી પાણ હાથની ગરમી હોય તો પાણ કોમળ થાય. તેમ ભગવદ્વાર્તાએ કોમળ થાય. એવું ચિત્ત ભગવત્કૃપા વિના ન થાય. હવે નવમું ચિત્ત માખાણ છે. તે નિર્મળ અને ઊજળું છે, સ્નેહપૂર્વક સરસ અને કોમળ છે. કોઈ વખત કઠિનતાનો લેશ પાણ નથી. લૂખું નથી, મલિન નથી અને સુગંધિત છે. એવા ચિત્તમાં શ્રીપ્રભુજીનો વાસ જાગવો. ઘીથી માખાણ સર્વોત્તમ છે. હવે દસમું ચિત્ત તે અમૃત. એના ગુણ ઘણા પ્રસિધ્ધ છે ; ક્યાં સુધી કહીએ? પોતાના જે સંગી છે તેને અમર કરે તે ગુણ પ્રસિધ્ધ છે. પોતાના સંબંધી અધમ છે તેમને પોતાની બરાબર કરે છે એવા ચિત્ત છે. તેમને આધીન શ્રીગોકુલના પ્રભુ થઈને રહે છે. મુખ્ય ભક્ત તેમને જાગજે કે જેમના તેવા ચિત્ત છે.” (શ્રીગોકુલનાથજીના હાસ્યવચનામૃત). અર્થ સ્વયં સ્પષ્ટ છે.

કવિ કલાપી કહે છે : “અરે! હૃદય જે ગયું રસ ગયો પછી તો બધો, ભલે મૃદુ રહી સહી જખમ છેક ચૂરો થતું, કઠિન ન બનો કદી હૃદય એ જ ઈચ્છું પ્રભુ”.

“એકવાર શ્રીપાતે પૂછ્યું કે મહારાજ, મન ચરણારવિંદમાં શી રીતે રહે? ત્યારે આપે આજ્ઞા કરી કે સુરત કરી કરી ચિત્તમાં ય લાવે અને અભ્યાસ કરતો રહે તો આવે. જેમ કૂવાની પર પાષાણના થાળાને દોરીના કાપા પડે છે તેમ મનપર પાણ અભ્યાસથી અસર થાય છે. જે પથ્થરપર અભ્યાસથી ઘસારો પડે તો મનપર પાણ અભ્યાસથી ચરણારવિંદની અસર કેમ ન પડે?” (શ્રીગોકુલનાથજીના હાસ્યવચનામૃત). અર્થ સ્વયં સ્પષ્ટ છે.

બંને વાતને મેળવીને વિચારીએ તો આપાણા સંપ્રદાયમાં પોતપોતાના ચિત્તાનુસાર ભગવદ્ભાવને વૃદ્ધિગંત કરવા સારુ સરખો સમય ફાળવવો આવશ્યક છે. (સાર્વજનિક હવેલીમાં ભીડમાં ધક્કામુક્કી કરતાં અલપઝલપ ક્ષણિક દર્શન કરી લેવા માત્રથી કોઈ લાભ નથી થતો). અનુયાયી પાસે ધન કે શારીરિક સમૃદ્ધિ ન યે હોય તો બહુ વાંધો ન આવે પાણ સમયની સમૃદ્ધિ જરૂરી છે.

હવે સમય તો સહુને ૨૪ કલાકનો સરખો જ મળેલ છે ; તેમાં કોઈ ગરીબ કે ધનવાન નથી. તો વિચારવાનું એ કે તેને કેવી રીતે બચાવવો અને ફાળવવો જોઈ કરીને ભગવદ્ભાવ વધે ?

તેથી સમયની સમૃદ્ધિ = ટાઈમ રીચનેસ બાબતે આધુનિક વિચારકોનું શું મન્તવ્ય છે અને મહાપ્રભુ શ્રીવલ્લભાચાર્યચરણના ઉપદેશોમાં તથા ભગવદીયોના ચરિત્રોમાં તેને સમાંતર અને તે ઉપરાંત શું પ્રાપ્ત થાય છે તે જાણવું હિતકારક છે. તદુપરાંત પ્રભુપ્રતિ સંવેદના જળવાઈ રહે તે માટે શું કરવું ને શું નહીં તે પાણ જાણવું રહ્યું. (આધુનિક વિચારકોનું મન્તવ્ય જાણાવવાનો આશય અહીં ઉપદેશોને સમજવામાં તેઓ ઉપકારક થાય તેટલો જ છે ; ઉપદેશો કોઈને ગળે ઉતરે કે ન ઉતરે તેની દરકાર નથી).

જે આ મામલે ગાફેલ રહેવા માંગતા હોય તે આગળ ન વાંચે.

ટાઈમ રીયનેસનો પશ્ચિમમાં વિચાર અને તેના નુસખા

કેટલાક આધુનિક પશ્ચિમી વિચારકોના મતે સમયની સમૃદ્ધિ જ સાચી સમૃદ્ધિ છે. જે કોઈ વ્યક્તિ અતિ ધનવાન માલિક છે પણ પોતે ઈચ્છે છતાં પોતાને ગમતા પરિવાર/શોખ/પરોપકારી પ્રવૃત્તિ આદિ પાછળ પોતાના સમય-પૈસા-શક્તિ નથી ફાળવી શકતો તો તે ધનવાન નથી.

કહેવાય છે કે બાળપણમાં સમય અને શક્તિ હોય છે પણ ધન નથી હોતું, યુવાનીમાં ધન અને શક્તિ હોય છે પણ સમય નથી હોતો તો ઘરપણમાં ધન અને સમય હોય છે પણ શક્તિ નથી હોતી. તેથી ખાસ કરીને યુવાનીમાં સમયની સમૃદ્ધિ ટકાવવી એક પડકાર છે ને કિમતી જાગસ પણ.

સ્ટીવ ગ્લેવેસ્કી આ સમયની સમૃદ્ધિ વધારવા જમેલા ધંધો કરનારાઓ માટે આઠ નુસખા બતાવે છે. “પીકોટ્સ” (પી-ઈ-એ-સી-ઓ-એ-ટી-એસ) એ તેને યાદ રાખવાનું સૂત્ર બતાવે છે. અહીં તેનો અક્ષરશઃ અનુવાદ ન કરતાં સારાંશ રજુ કરું છું.

(૧) પ્રાયોરિટાઈઝ. અગ્રતાક્રમ ઠરાવો. એક સેલ્સ મેનેજરને તેના ગ્રાહકોનું મૂલ્યાંકન કરતાં જાણાય કે ૨૦ ટકા ગ્રાહકો ૮૦ ટકા ધંધો આપે છે તો તેણે તે ૨૦ ટકા ગ્રાહકો પર પોતે વધુ સમય ને ધ્યાન આપી બાકીના ૮૦ ટકાને બહુ માહત્ત્વ ન આપવું જોઈએ.

(૨) ઈકોનોમી ઓફ સ્કેલ. જે કૌશલ્ય-સંપર્કો-ગ્રાહકો-માળખું-સંગઠન તમારી પાસે ઉપલબ્ધ છે તેને જ નવા સાહસમાં વાપરો તો ઝડપથી વિકાસ કરી શકો. તમારો ચાનો જમેલો ધંધો હોય અને કોફીના ધંધામાં પરવું હોય તો નવેસરથી એકડે એકથી ચાલુ ન કરતાં ચાના ઉત્પાદન-વેચાણના માળખાને જ કોફીમાટે પણ ઉપયોગમાં લો.

(૩) એલાઈન. તમે એવા નવા ધંધા કરો જે જુના જમેલા ધંધા સાથે સંકળાયેલા હોય. જેમકે એક ખેલાડી નિવૃત્ત થઈ પ્રશિક્ષક-કોચ કે ટીમનો પસંદગીકાર-સિલેક્ટર કે મેનેજર કે બોર્ડનો પદાધિકારી કે કોમેન્ટેટર બને તો તેમાં સેટ થવામાં ઓછો સમય લાગે. પણ તે જે ચશ્માની દુકાન ખોલે તો સમય અને જોખમ વધુ લાગે.

(૪) કટ વેસ્ટ. નકામી પ્રવૃત્તિઓ પર કાપ મૂકો. જે પ્રવૃત્તિઓ-ઉત્પાદનો-

ગ્રાહકો ખર્ચ વધારે કરાવી સામે રળાવતા ઓછું હોય તેને ઘટાડો કે બંધ કરો. જેમ કે રૂબરૂ મળવાથી ફાયદો ન થતો હોય તો ફોન કરીને કે મેસેજ કરીને હાજરી નોંધાવતા રહો.

(૫) આઉટસોર્સ. બીજાને સોંપો. જે કામ કરવાની ક્ષમતા તમારા કરતાં બીજાઓમાં સારી હોય તેને બીજાઓથી કરાવો. તમારી ક્ષમતા તેની યોગ્ય દિશામાં વાપરો. જેમ કે વીમાની કંપની ઈન્સ્યુરન્સ એજન્ટોને રાખે.

(૬) ઓટોમેટ. બની શકે તેને ઓટોમેટિક = આપોઆપ થાય તેવું કરો. જેમ કે કેટલાક દેશો વિદેશી પ્રવાસીને ઉતરતાંવેત વીસા મળી જાય તેવો પ્રબંધ- વીસા ઓન અરાઈવલ- કરે છે તો પ્રવાસીઓને તે સહેલું પડે છે.

(૭) ટેસ્ટ. ઠરાવેલ સમયાંતરે પ્રવૃત્તિની દિશા ચકાસતા રહો, જેથી ખોટી દિશામાં બહુ આગળ ન વધી જાઓ. નહીં તો બે-ગાણો સમય લાગી શકે.

(૮) સ્ટાર્ટ થોર એન્જિન. આરંભિક પ્રવૃત્તિ નિર્ધારિત કરો. જેમ કે રોજિંદા કામની શરૂઆત એક સ્નાન કે ચાની ચૂસકી કે એક ઊંઘનું ઝોકું કે ક્ષણિક સંગીતશ્રવાણ કે ધ્યાન કે સૂર્યદર્શન કે એક લટાર માર્યા પછી કરો. ધીરે ધીરે આમ કરતાં એક શિસ્ત આવે છે.

પુષ્ટિસમ્પ્રદાયમાં સમયની સમૃદ્ધિનો ઉપદેશ

આને સમાંતર શ્રીઆચાર્યચરણના ઉપદેશોમાં શું કહેલ છે તે હવે ક્રમશઃ જોઈએ. તેમાં એ તકેદારી ખાસ રાખી છે કે સમયની સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવા જતાં સંવેદના = ભગવદ્ભાવ ન ખોઈ બેસીએ. કેમકે આપાણો પ્રોજેક્ટ ભગવદ્ભાવની વૃદ્ધિનો છે ; તેમાં સમય વપરાયો તે તો લેખે લાગ્યો ગાણાશે.

(૧) પ્રાયોરિટાઈઝ

જીવનમાં આપાણા ત્રિવિધ કર્તવ્યો પૈકી સહુ પ્રથમ વૈષ્ણવ કર્તવ્યો, ત્યાર બાદ વૈદિક કર્તવ્યો અને લૌકિક કર્તવ્યો — એવો અગ્રતાક્રમ શ્રીઆચાર્યચરણે પુષ્ટિપ્રવાહમર્યાદા ગ્રંથમાં ઉપદેશેલ છે : “લૌકિકત્વં વૈદિકત્વં

કાપટ્યાત્ તેષુ ન અન્યથા, વૈષ્ણવત્વં હિ સહજમ્”. ત્રાગે ય કરવાના છે, પાગ મહત્ત્વ વૈષ્ણવ કર્તવ્યોને આપ્યું છે. સંતુલન જળવાય ત્યાં સુધી ત્રાગે ય કરતા રહેવા, પાગ ક્યારેક ટકરાવ થાય તો વૈષ્ણવ કર્તવ્યોના ભોગે લૌકિક-વૈદિક કર્તવ્યોને ન નિભાવવા. સેવા-કથાના અનવસરમાં જીવિકાનું ઉપાર્જન પાગ કરવું અને સામાન્યધર્માચરણ પાગ કરવું. ભક્તિમાર્ગી બન્યા એટલે હાથપર હાથ ધરી બેસી જવાનું નથી. પરન્તુ કમાવામાં એટલા ખૂંપી પાગ નથી જવાનું કે ભક્તિ કરવા સમય જ ન રહે હાથમાં. છેતરવાનું ત્રાગેયમાં કોઈને નથી કહેલ, પાગ કપટથી- એટલે કે વેઠ ઉતારતાં હોઈએ તેમ કમને- કરો તો લૌકિક-વૈદિક કર્તવ્યોને કરો ; ભક્તિને તો સહજતાથી કરો.

કેટલાક જીવાનિયા એમ કહેતા હોય છે કે સરખું કમાઈને ઘરભેગું કરી લઈએ પછી કૌટુંબિક જવાબદારીઓ પાર પાડ્યા બાદ ઘડપાગમાં ભજન કરશું. પરન્તુ તેઓ એમ નથી કહેતા કે ૪૦-૪૨ વર્ષે સેટલ થઈને પછી લગ્ન કરશું! તે તો જીવાનીમાં જ કરીને પડશે તેવા દેવાશે એવો અભિગમ ધરાવતા હોય છે! તો પછી ભક્તિને શામાટે ઘડપાગની અભરાઈપર ચઢાવવી જોઈએ? “યદિ શ્રીગોકુલાધીશો ધૃતઃ સર્વાત્મના હૃદિ, તતઃ કિમ્ અપરં બ્રૂહિ લૌકિકૈઃ વૈદિકૈઃ અપિ!”.

(૨), (૩) ઈકોનોમી ઓફ સ્કેલ, એલાઈન

તત્ત્વાર્થદીપનિબંધના ભક્તિપ્રકરણમાં શ્રીઆચાર્યચરણ સૂત્રરૂપે એક ઉપદેશ આપે છે “યથાલબ્ધોપચારકૈઃ”. જે ઉપલબ્ધ છે તેનાથી ભજન કરો. એક ગૃહસ્થ પાસે ઘર-પરિવાર-ધન-સ્નાન તેમ જ રસોઈ આદિની સગવડ વગેરે હોવાના જ. તો હોય તેટલાથી ભગવત્સેવા શરૂ કરી દેવી. આ પ્રકરણમાં મોટે ભાગે ગૃહસ્થને અનુલક્ષીને સેવોપદેશ છે. પછી આપશ્રી આજ્ઞા કરે છે કે બ્રહ્મચારી વ્યક્તિ પાસે ઘર અને નોકરચાકર હોય તો તે પાગ ગૃહસ્થની માફક સેવાપ્રકાર નિભાવી શકે છે. કોઈ પહેલેથી જ ભ્રમણ કરતો સંન્યાસી હોય તો તેને તીર્થાટનના રૂપે ભજન કરવાનો આપશ્રી ત્યારબાદ ઉપદેશ આપે છે.

આશ્રમની માફક જ વર્ણનું સમજવું. બ્રાહ્મણ-ક્ષત્રિય-વૈશ્ય-શૂદ્ર એ પોતપોતાની રીતે અનિષિધ્ય પ્રકારે આજીવિકા રળવાની ચાલુ રાખવાની છે.

ગૃહસેવામાં ય પુત્ર-પત્ની વગેરે અનુકૂલ હોય તો તેમને ય સેવામાં સામેલ કરવા અને ઉદાસીન હોય તો પોતે એકલાએ સેવા કરવી. ધનિક છો તો વૈભવથી સેવા કરો અને નથી તો જ્યારે જે મળ્યું તેનાથી નિર્વાહ કરો સેવાનો. રસોઈ આવડતી હોય તો સામગ્રીઓ કરો ને ગાતા આવડતું હોય તો કીર્તનો ગાઓ. રોજબરોજનું સ્થાનિક બજારમાં મળતું હોય તે ત્યાંથી ખરીદો ને ક્યારેક જોઈતું બહારગામથી મંગાવી શકાતું હોય તે બહારગામથી મંગાવો.

કેટલાક લોકો એમ કહેતા હોય છે કે સમ્પ્રદાયમાં એક સંસ્થા કે સંગઠન ઊભા કરવા જોઈએ, જે બધાને બધું સમયસર સસ્તામાં સારી ગુણવત્તાનું ઉપલબ્ધ કરાવે. પરન્તુ આવા સંગઠનને ઊભું કરવામાં ખાસ્સો સમય ને કાર્યકર્તાઓ લાગે. તેમાં સભ્યો હોવાના ને મેમ્બરશીપની ફી હોવાની ને પોતાના-પારકા પદાધિકારીઓ હોવાના ને વાડી-ઓફિસ હોવાની ને ચૂંટણી હોવાની ને રાજકારણ હોવાનું ને ઘરભેગું કરી જનારા લેભાગુ પાગુ હોવાના! તેના કરતાં દરેક વ્યક્તિ પોતે આત્મનિર્ભર બને તેમાં સમયની બચત છે ને હૈયાવરાળની પાગુ. શ્રીઆચાર્યચરાગે ગુરુ તરીકે તેથી જ કોઈ સંગઠન બનાવવું જરૂરી ન સમજ્યું, સિવાય કે સેવ્ય-સેવકનું, જે ઝટપટ બની ગયું ને કારગર નીવડ્યું.

તો બીજા સમ્પ્રદાયોની માફક આપણે ત્યાં ઘરબાર છોડી કામધંધા છોડી ગામ છોડી કાયમ માટે આશ્રમમાં સ્થળાન્તરિત થવાની કોઈ યોજના નથી. સાધના તે બધું કાયમ રાખીને ઝડપથી શરૂ કરી દઈ શકાય છે. શ્રીઆચાર્યચરાગની નીતિ મુજબ જે ઘડાને પકાવીને પાણી ભરવા ઉપયોગમાં લઈ શકાતો હોય તો તેને ફોડી નાખવાની જરૂર નથી ; સંસ્કાર કરો, ત્યાગ નહીં.

(૪) કટ વૅસ્ટ

એક મેરેજબ્યુરોમાં ચાર જાગા સંચાલક પાસે પહોંચી ગયા. એકે શરૂ કર્યું— “હું બિઝનેસમેન છું. મારી દુનિયાના અનેક ખંડોમાં અનેક ઓફિસો છે અને ત્યાંના સ્થાનિક ગ્રાહકો સતત મારા સંપર્કમાં રહે છે. હું દિવસ-રાત મહેનત કરી તેને સંભાળું છું.” બીજાએ કહ્યું— “હું એમ.એન.સીમાં નોકરી કરું છું ને ઓવરટાઈમ તથા રજના દિવસે ય કામ કરું છું.” ત્રીજાએ કહ્યું— “હું નોકરીના કામે મહિને ૧૫-૨૦ દિવસ બહારગામ જતો હોઉં છું.” ચોથાએ કહ્યું— “હું દસ બાય

દસ ફૂટની ઓરડીમાં રહું છું.” પછી ચારેય ભેગા મળી બોલ્યા કે શું તમારું મેરેજબ્યુરો અમારે માટે કન્યા શોધી આપશે? સંચાલકે કહ્યું— “તમે કોઈ લગ્નોત્સુક નથી. તમે કાં તો ખોટા ઠેકાણે આવી ગયા છો કે પછી અમારા બ્યુરોની સફળતા ન જીરવાતાં ટીખળ કે અપપ્રચાર કરવા ચાહો છો. અમારું બ્યુરો જે લગ્નોત્સુક ન હોય તેને માટે નથી ને તેમાં અમને કોઈ નાનમ નથી લાગતી. હવે રવાના થાઓ.” આવા બની બેઠેલા મુરતિયા (ક્યારેક તો વૃધ્ધ હોય છે!) આપણે ત્યાં પાગ ભરી સભામાં કે ઓનલાઈન વાર્તાલાપોમાં કે અંગત બેઠકોમાં ય આવી ચઢે છે ને આપણી સેવાપ્રાણાલી કેટલી પ્રેક્ટિકલ છે તે બાબત આવી જ પૂછપરછો કરતા જોવા મળે છે. જે ઉત્સુકતા નહીં હોય તો બદલાવાની તૈયારી પાગ નહીં હોય ને તો પછી ઉપદેશ શામાટે આપવો?

શ્રીઆચાર્યચરણ તેથી જ ખરેખરા અનુયાયીઓને વાણી-કાયા-મનથી વૃથા આલાપ-ક્રિયા-ધ્યાન નો ત્યાગ કરવાથી શરૂ કરી ભજનમાં પ્રતિકૂલ પરિવારજનોનો ય ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ અહીં નિબન્ધમાં આપે છે. શ્રીદયારામભાઈ કહે છે: “જે હરિને ભજતાં વારે તેને તુરત ત્યજે”.

સ્ટીવ ગ્લેવેસ્કી મુજબ સરેરાશ અમેરિકન વીક ડેઝમાં કામસર અને નકામા મળી રોજ ૧૧ કલાક સ્કીન સામે જોતાં ગાળે છે! જેનું ઓનલાઈન કામકાજ હોય તેની વાત અલગ છે પાગ અમસ્તા ય લોકો સ્કીનસામે ખોડાયેલા રહે છે! આપણે ભારતીયો ય જાણે આમાં ય અમેરિકનોથી બહુ પાછળ નથી રહી જવા માંગતા! તે મોબાઈલ ને ટી.વી. ને લેપટોપ ને કારમાંનું સ્કીન મચડ્યા કરતા હોય છે જગ્યા ત્યારથી મોડી રાત સુધી ; લોકડાઉન ક્યારનું પતી ગયું પછી ય. પછી કહેવાનું કે સેવા રોજ કરવી પડતી હોય તો પ્રેક્ટિકલ નથી! તે લ્યા સ્કીનપર તો ન જ થાય ને સેવા કે લગ્નજીવન!

જે આગળ વધવાની ઉત્સુકતા હોય તો બદલાવું પડશે, નકામી પ્રવૃત્તિઓપર કાપ મૂકવો પડશે. હવે કોણે ક્યાં કાપ મૂકવો તે વ્યક્તિએ પોતે વર્કઆઉટ કરવું પડે ; ગુરુ તો દિશાનિર્દેશ કરે. શ્રીઆચાર્યચરણ અહીં એટલી છૂટ આપે છે કે રોજનું કમાઈને ખાનારા સર્વથા બેન્કબેલેન્સ ન ધરાવનારા પરિવારે પાગ રોજ ત્રણ કલાક સેવા કરવી જોઈએ. તે સવારે કરો કે સવાર-સાંજ મળીને કરો ; કોઈ આગ્રહ નથી. પ્રવાસાદિમાં કે કટોકટીમાં સંજોગોવશાત્ કે ચન્દ્રપ્રહાણાદિમાં તેમાં કામચલાઉ

ધોરણે વધારો-ઘટાડો કે વહેલા-મોડા પાણ કરી શકાય છે.

(૫), (૬) આઉટસોર્સ, ઓટોમેટ

જમાનાની સાથે સાથે ગૃહસ્થીમાં સગવડો વધતી જાય છે તેમ તેમ ગૃહસ્થીમાં પાણ આપણે ત્યાં પરિવર્તન આવે છે. પહેલાની માફક દીવા/ફ્લુનસ કે હાથે વીંઝવાના પંખા કે જળાશયોનું જળ ભરવું હવે જરૂરી નથી ; ઈલેક્ટ્રિક લાઈટો-પંખા-વોટર સપ્લાય પ્રચલિત છે. રસોઈમાં ય દૂધ, તૈયાર ખાંડેલા મસાલા, તૈયાર લોટ, સૂકવાણી, વગેરે ઉપલબ્ધ છે. શુંગારમાં તૈયાર બાંધેલી પાણ આદિ મળી રહે છે. તો તેનો લાભ લઈ તેની બનાવટ કે પ્રાપ્તિ પાછળ લાગતો સમય બચાવી શકાય છે. ત્યાં સુધી કાંઈ ખોટું નથી ; તે બચેલો સમય પ્રભુની સન્મુખ રહેવા વાપરીએ તો તો લેખે લાગે. પરંતુ બધું રેડીમેડ લાવી સેવા ઝટપટ આટોપી લઈએ ને વધુ સમય લૌકિકમાં રચ્યાપચ્યા રહીએ તો ભગવદ્ભાવ વધે શી રીતે? તેથી અહીં નિબન્ધમાં શ્રીઆચાર્યચરણ આજ્ઞા કરે છે: “સ્વયં પરિચરેદ્ ભક્ત્યા વસ્ત્રપ્રક્ષાલનાદિભિઃ”. વસ્ત્રો ધોવા જેવી બહિરંગતમ સેવા પાણ જાતે કરો. તે ય પાછી ભક્તિથી ; વેઠ ઉતારતા હો તેમ નહીં. પિયરથી લાવેલી સો નોકરાણી હોવા છતાં દામોદરદાસ સંભરવાલાના પત્ની ભગવત્સેવાસંબંધી કાર્યો જાતે કરતા ; નોકરાણીઓથી ધરના બીજા કામો કરાવતા. કાશીના શેઠ પુરુષોત્તમદાસ કરોડપતિ હોવા છતાં ગાયોનો તબેલો જાતે સાફ કરતા.

તો આ આઉટસોર્સિંગ અને ઓટોમેટ કરવામાં પ્રમાણભાન રાખવું અનિવાર્ય છે. ભાડૂતી સેવા લેવા કે આપવાનો સ્પષ્ટ નિષેધ કર્યો છે સિદ્ધાન્તમુક્તાવલીમાં. જાતે કરવામાં સારી ગુણવત્તા નહીં મળે એવી લઘુતાગ્રન્થિ રાખવાની પાણ કોઈ જરૂર નથી ; પરિવારના અન્ય સભ્યો તમારું કરેલું ચલાવી લે છે તેમ શ્રીઠાકોરજી પાણ વાંધો નહીં લે. લગ્નમાં કેટરર કે ઈવેન્ટ મેનેજમેન્ટ કંપનીને રાખો તો ચાલે પાણ ત્યારબાદના લગ્નજીવનમાં તે આવશ્યક નથી. કીર્તનના રેકોર્ડિંગ કે સામગ્રી/શુંગાર બનાવવાની વિડિયો ક્લિપો માંથી શીખીને જાતે કરવા ઉદ્યત થાઓ.

(૭) ટેસ્ટ

શ્રીઆચાર્યચરણ અહીં નિબન્ધમાં આજ્ઞા કરે છે : “યથા યથા

હરિઃ કૃષ્ણઃ મનસિ આવિશતે નિજે, તથા તથા સાધનેષુ પરિનિષ્ઠા વિવર્ધતે”. સેવા-કથા કરતાં કરતાં તે વધારે જોમથી ઉલ્લાસથી કરવાની નિષ્ઠા વધતી જાય તો સમજવું કે ધીરે ધીરે તમારા મનમાં પ્રભુનો આવેશ થઈ રહ્યો છે. તેથી વિપરીત કંટાળો આવવા મંડે કે બોજરૂપ અથવા ત્રાસરૂપ લાગવા મંડે તો સમજવું કે ઊંધી દિશામાં પ્રગતિ થઈ રહી છે. તો આ સરળ ચકાસણી સતત કરતાં રહેવાથી દિશાભાન બનેલું રહે છે.

(૮) સ્ટાર્ટ થોર ઓન્લિન

અત્યાગ્રહવશાત્ ભગવદ્ભાવને સ્વીચઓફ કરવાનું પાગ કારણ બની જતી અપરસ અસલમાં આપણે ત્યાંની સ્ટાર્ટ કરવાની પ્રવૃત્તિ છે. સ્નાન કરી ચરણામૃત લઈ ભગવદ્નામ લઈ શ્રીયમુનાજી અને શ્રીઆચાર્યચરણોનું સ્મરણ કરી કાયા-વાણી-મનની શુદ્ધિ સંપાદન કરી સેવાનો આરંભ કરવાની શિસ્ત કેળવતાં ભગવત્સેવામાં વિઘ્નો કે બાધાઓ આવવાની શક્યતા ઘટી જાય છે. તેમ જ નિત્ય કથામાં પાગ હાથ-પગ ધોઈ મૌન રાખી જમીનપર આસન પાથરી બેસી પુસ્તકને માથે ચઢાવી ભગવદ્સ્મરણ કર્યા બાદ વાંચન કે શ્રવાણનો પ્રારંભ કરવાની પરંપરા છે.

ખેર. આ તો થયો સમાંતર ઉપદેશ. તે સિવાય કેટલોક આગવો ઉપદેશ પાગ મહત્વપૂર્ણ છે, જેને હવે જોઈએ.

(૯) દૃઢવિશ્વાસ

દરદીના ગંભીર કિસ્સાઓની વાત અલગ છે પાગ આજકાલ મેડિકલ સાયન્સમાં સચોટ નિદાનપર વિશ્વાસના અભાવમાં મામૂલી રોગોમાં ય જાતજાતના ટેસ્ટ કરાવવામાં સમય-પૈસા-શક્તિની બેહિસાબ બરબાદી થાય છે ને બિમારી ત્યાં સુધીમાં વકરી જાય છે. નિદાન થઈ જાય ત્યારે હાથમાં ન સમય બચ્યો હોય છે ન પૈસા ન દરદીમાં શક્તિ! પાછો વળી બીજો અભિપ્રાય લો તો નવેસરથી મૂંઝાવાનું.

વિશ્વાસનો અભાવ આપણને દરિદ્ર બનાવ્યે જ છૂટકો કરે છે. બે-ત્રણ વીમાની ને મેડિકલેઈમની પોલિસીઓ લઈને ય લોકો ભયથી ફફડતા રહેતા હોય છે. આનો શું ઈલાજ? શ્રીઆચાર્યચરણ પ્રભુમાં

દટવિશ્વાસ રાખવાનું કહે છે.

અશરફ ડબાવાલાનો શેર છે :

મેં જ્યારે ખાતરી-શંકા-અનુમાનો ત્યજી દીધા,
હતો જે લાપતા તેના સગડનો રાફડો ફાટ્યો.

એક ઘરના શ્રીઠાકોરજીના ચરાગોને પકડી રાખો તો ભટકવામાં સમય નહીં વેડફાય. ને જે અન્યાશ્રય કરતા જ ગયા તો છેડો જ નહીં આવે.

(૧૦) અર્થોપાર્જનમાં યુક્તિ

સંતદાસની વાર્તામાં આવે છે : “પાછે ચોબીસ ટકાકી પૂંજી રહી. તાકો લે કૌડી સેઊકે બજારમેં બેચન લાગે. સો કૌડિનકી ઢેરી પૈસા પૈસાકી ન્યારી ન્યારી કરિકેં ધરતે. આપ કાહૂતે બોલતે નાહીં. લોગ પૈસા ધરિકેં કોડીકી ઢેરી લે જાતે. સો અઢાઈ પૈસા નિત્ય કમાતે. આપ બૈઠે પોથી દેખતે”.

આવો જ એક તાજેતરનો કિસ્સો સાંભળ્યો છે. એક આપણા વૈષ્ણવ ભાઈ રોજ રાતે મોટા તપેલામાં બટાટાની સૂકીભાજી રાંધીને મૂકી દે છે અને પોતે ચૂપચાપ ધાર્મિક સાહિત્ય વાંચતા રહે છે. રાજકોટના રાત્રિની પાળીના સોની કારીગરો આવીને સેલ્ફસર્વિસથી પોતાના જેટલું લઈને પૈસા મૂકી જતા રહે છે.

મૉલ કે સુપરમાર્કેટમાં પાણ આજકાલ માલ જોખીને તૈયાર પેકેટો બનાવીને કિંમત છાપીને ગોઠવેલા હોય છે. ગ્રાહક જાતે ઊંચકીને પૈસા ચૂકવીને લઈ લે છે.

આવી સાયલન્ટ સેલિંગ જેવી યુક્તિથી ફાજલ સમય મળી રહે છે, જે ભગવદ્ભાવને વૃદ્ધિગત કરવા કામે લગાડી શકાય છે અર્થોપાર્જન કરતાં કરતાં. તેથી શ્રીઆચાર્યચરાગ ઉપદેશ આપે છે કે બને તો જ યુક્તિથી અર્થોપાર્જન અને ભગવદનુસંધાન બન્ને સધાય તેવું આચરાગ કરો.

(૧૧) વૈરાગ્ય, પરિતોષ, નિરપેક્ષતા, ભાવનાપૂર્વક સહન કરવું

બાહ્ય ઉપાયોને બાદ કરતાં આપણું મન અવ્યાકુળ રહે તે માટે શ્રીઆચાર્યચરાગ અહીં નિબન્ધમાં તથા વિવેકધૈર્યાશ્રયમાં વિસ્તારથી ઉપદેશ આપે છે ; અહીં ઉલ્લેખમાત્ર કરું છું.

વૈરાગ્ય કેળવતાં મોજશોખની પાછળ સમય-પૈસા-શક્તિ વેડફાતા નથી. સંતોષથી રહીએ તો કોઈ સુવાર્ગમૃગને પ્રાપ્ત કરવાની ઘેલછા થતી નથી. કોઈથી કાંઈ અપેક્ષા રાખીએ ને તે પૂરી ન થાય ત્યારે નિરાશ થઈ માનસિક ઉદ્દેગ પેદા કરી સમય ગુમાવીએ તેના કરતાં નિરપેક્ષ થઈને રહેવામાં ફાયદો છે. ત્રિવિધ દુઃખોને સહન કરતાં અહીં બતાવેલ વિવિધ ભાવનાઓ કરી લેવાથી મન વિચલિત નથી થતું.

ઉપદેશ સિવાય ભગવદીયોના ચરિત્રોમાંથી ય કાંઈક હવે શીખીએ.

(૧૨) સામાજિક પ્રતિષ્ઠા કે આમન્યા ની દરકાર ન કરવી

શેઠ પુરુષોત્તમદાસ રાત્રે બીજા વૈષ્ણવને ત્યાં સત્સંગ કરવા જાતે ચાલીને જતા. વળી કાશીના રાજા તેમને મળવા તેમના ઘરે આવ્યા તો તબેલો સાફ કરતા હતા તેવા જ વેશે તેઓ સામા ગયા. દામોદરદાસ સંભરવાલા ઘોડાપર બેસી રાજદરબારમાં કામકાજ કરવા જતા પરંતુ જલની ગાગર ભરવા પગપાળા જતા, સસરાની આમન્યાની દરકાર કર્યા વિના. રામદાસ સારસ્વત સિપાહીવેશે રસ્તાપરનો ખાડો પૂરવા મચી પડ્યા, જે માર્ગે શ્રીઆચાર્યચરાગ પધારતા.

અને એક આપણે સમાજમાં પોતાનું સ્ટેટસ બનાવવા ને જાળવવામાંથી ઊંચા નથી આવતા. પછી કહીએ કે સમય નથી મળતો! એ તો કાઢવો પડે ભાઈ આ વૈષ્ણવોની માફક. ઘરમાં લગ્ન લીધા હોય તો તૈયાર થવાનો ને ડાન્સ પ્રેક્ટિસનો ય સમય મળી રહે છે! છે ને કમાલ!

ખેર. આ બધું કરી સમય ફાળવીએ તો હવે સંવેદના જાળવાઈ રહે અને વધે તેવા નુસખા વિચારીએ.

(૧૩) તદાશ્રય-તદીયત્વબુધ્ધિથી કિંચિત્ સમાચરાગ

નારાયણદાસ કાયસ્થ રાજદરબારના કામકાજમાં વ્યસ્ત રહેતા હોવાથી ઘડી ઘડી શ્રીગોકુલ અને શ્રીઆચાર્યચરાગનું સ્મરણ કરાવવા એક ચાકર રાખેલો. બાંસવાડાના ગોપાલદાસને ગામમાં કોઈ સત્સંગ ન મળતો હોવાથી તેમણે યાત્રાના માર્ગપર એક વિશ્રામસ્થળ બનાવ્યું, જ્યાં કોઈ પ્રવાસી વૈષ્ણવોનો મિલાપ થઈ જતો. આવા ન ઉપદેશેલા પોતે

શોધી કાઢેલા નુસખાઓથી ભગવત્સ્મરણ નિભાવી શકાય છે.

આજકાલ ખાસ કરીને દુકાનદારો ને ડ્રાઈવરો ધરાકી ઓછી હોય ત્યારે ભજનો કે પ્રવચનો વગાડે છે કે નિયમિત પ્રવાસીઓ મોબાઈલપર ડાઉનલોડ કરી વાંચે છે તે પાણ આવા જ નુસખા છે. મન તેમાં રહે તો તે કારગર નીવડે છે.

(૧૪) આવશ્યક કામકાજ છોડીને ઘરે રહી ઉત્સવો શ્રીઠાકોરજીસંગે ઉજવવા શ્રીનંદરાયજીએ કંસને કર ચૂકવવા મથુરા જવાનું મોકૂફ રાખી પહેલા ગોકુલમાં રહી જન્મોત્સવ ઉજવ્યો. હરિવંશ પાઠક પટનાથી મારતે ઘોડે ઘરે કાશી આવ્યા ને દોલોત્સવ ઉજવ્યો. તો વીક ડેઝમાં આવતી પોતાની બર્થડે એનઆરઆઈ વીકએન્ડમાં ભલે ઉજવી લે પાણ સેવાસંબંધી ઉત્સવોને ટોચનો અગ્રતાક્રમ આપવો જોઈએ ; ઠાલા વચનમાં નહીં પાણ આચરણમાં ય.

(૧૫) નિશ્ચિંતતાનો અભાવ

કારકીર્દી અને મોજમજામાં વ્યસ્ત ધનિક મા-બાપો સંતાનોને બહારગામ મોંઘી રેસિડેન્ટ બોર્ડિંગ સ્કૂલમાં દાખલ કરાવી નિશ્ચિંત તો થઈ જાય છે પાણ સંવેદનશીલ નથી રહી જતા. ભક્તસેવકની આવી દુર્ગતિ ન થાય તે માટે મોટે ભાગે શ્રીઠાકોરજી તેને બહુ આર્થિક સમૃદ્ધિ નથી આપતા. વળી એક ક્ષત્રાણી બહુ દિવસના લાડુની સામગ્રી એકસાથે બનાવી એક હાંડીમાં ભરી નિશ્ચિંત થઈને બેઠી તો શ્રીઠાકોરજીએ સ્વયં હાંડી ઉતારી ને બધા લાડુ એક જ વખતે આરોગ્યા. વાર્તાના ભાવપ્રકાશકારના મતે મન લાગેલું રહે તે માટે નિત્ય એવું ચિંતન થતું રહેવું આવશ્યક છે કે આજ સેવામાં શું સિધ્ધ કરવાનું છે. તેથી શક્ય હોય ત્યાં સુધી નિત્ય નૌતન તાજી રસોઈની સામગ્રી, વિવિધ શૃંગાર વગેરે કરવા પ્રયત્ન કરવો. ક્યારેક બીજા વૈષ્ણવને ત્યાં કોઈક કારણસર થોડા સમય માટે શ્રીઠાકોરજી પધરાવ્યા હોય તો ય નિશ્ચિંત ન થઈ જવું પાણ રામદાસ સાંચોરાની માફક સંવેદનશીલ રહેવું.

(૧૬) સગવડ હોય ત્યારે સરખી સેવા કરી લેવી

વહુઘેલા કે પુત્રઘેલા પુરુષને વડીલો ટપારતા હોય છે કે બૈરી-છોકરાને બહુ માથે ન ચઢાવ નહીં તો ભવિષ્યમાં ભારે પડશે. કેટલેક અંશે

આ સાચું ય હોઈ શકે. પાગ એક વાતે એ ય સમજવી રહી કે પરિવારમાટે સમય કાઢવો એ વ્યય ન હોઈને રોકાણ હોય છે ; ક્યારેક એ ઊગી નીકળે છે. “ભવિષ્યમાં આટલી કસરત નહીં થાય તો?” એમ વિચારી કોઈ કસરતબાજ હાલમાં કસરત કરવાનું ઓછું નથી કરી દેતો. ભાવપ્રકાશકારના મતે હાલ સેવા જોમથી ઉલ્લાસથી કસરત રાખ્યા વિના કરશો ને ભવિષ્યમાં તેટલી નહીં થાય તો ત્રિપુરદાસ કાયસ્થની માફક તાપ થશે ; જે ભગવદ્ભાવને બળવત્તર બનાવશે ને પ્રભુ પાગ એક પરિવારજનની માફક તેનો સવળો પ્રતિભાવ આપશે. પાગ પહેલેથી જ ભવિષ્યના ડરે સેવાનો પ્રકાર સૂક્ષ્મ કરી નાખશે તો ભવિષ્યમાં ઘટવાથી થતો તાપ ક્યાંથી થશે? તો ભવિષ્યમાં પડશે એવા દેવાશે એવો અભિગમ રાખી અત્યારનો દુર્લભ અવસર જતો ન કરવો.

(૧૭) સવારે વહેલા ઊઠવું

જે પરિવારજનો કે પાડોશીઓને ત્રાસ ન થતો હોય ને કલહનું કારણ ન બનતું હોય તો સવારે વહેલા ઊઠીને પ્રભાતે શાંત પરિસરમાં એકાંતમાં સેવા કરતાં કાયા-વાણી-મન આપોઆપ સહકાર આપે છે. અનેક વૈષ્ણવો તેમ કરતાં અને કરે ય છે.

(૧૮) સેવા કરતાં મન ઠેકાણે રાખવું

નારાયણદાસ બ્રહ્મચારી સેવા કરતાં શ્રીઆચાર્યજીના પધાર્યાની વધાઈ સાંભળી ગરમ સામગ્રી ભોગ ધરી સામા ગયા તો શ્રીઠાકોરજીને પરિશ્રમ થયો. તેથી સેવા કરતી ઘડીએ મન સેવા સિવાયની લૌકિક કે અલૌકિક બાબતોમાં ન પરોવવું ; સેવાને જ ટોચનો અગ્રતાક્રમ આપવો. અનવસરમાં બીજા કાર્યક્રમો આટોપી લેવા.

(૧૯) સેવાસ્થળને સુશોભિત રાખવું

બને ત્યાં સુધી સેવાસ્થળને તેના મોભાને અનુરૂપ રાખવું ; તેના શ્રી-ઈન-વન કે ટૂ-ઈન-વન જેવા અન્ય ઉપયોગો ન કરવા. તેવા સુશોભિત સ્થળે પ્રભુને પધરાવી સપ્રેમ શાણગારવાનો આનંદ માણવાનો શ્રીઆચાર્યચરણ અહીં નિબંધમાં ઉપદેશ આપે છે.

(૨૦) ઉધાર પૈસા કે સામગ્રી લઈ સેવા ન કરવી

સામાન્ય રીતે ભક્તિમાર્ગી જાડી ચામડીના ન હોવાના. તે જો ઉધાર લે તો ચિત્ત ભગવાનને ઠેકાણે કરજ ચૂકવવાના ઉપાયો શોધવામાં રમમાણ થઈ જાય. વળી ન કરે નારાયણ ને મૃત્યુ થાય તો જીવની અવગતિ થાય. તેથી અનેક વાર્તાપ્રસંગોમાં ભાવપ્રકાશકાર ને ક્યાંક તો સ્વયં શ્રીકાકોરજી પાણ ઉધારીનો નિષેધ કરી હોય તેટલાથી સેવા કરવાનો જ આગ્રહ રાખે છે.

જેનાથી ભક્તિમાર્ગપર ન ચાલી શકાય તેને માટે શ્રીઆચાર્યચરણ શરણમાર્ગનો ઉપદેશ આપે છે. પાણ ત્યાં સમય વેડફવાનો તો નથી જ. બળદના શિંગડાપર રાઈનો દાણો ટકે તેટલી વાર પાણ ભગવદનુસંધાન છૂટ્યું તો આસુરાવેશ થવાનો. તેથી બને તેટલા કાયા-વાણી-મનથી વિવેક-ધૈર્ય-આશ્રય કાયમ રાખવાના છે. કમસે કમ સારા-નરસા કામો કરતા કરતા ય શરણભાવનાનું અનુસંધાન કાયમ રાખવાનું છે. અસુરો હવનમાં હાડકા નાખી યજ્ઞભંગ કરી દેતા તેમ આસુરાવેશનો હવન કરતી ઘડીએ તેવું અનુસંધાન રાખતાં ત્રિક્ષણાવસ્થાથી મન પાછું ભગવદાવિષ્ટ થઈ શકે છે.

“જિંદગીના રસને પીવામાં કરો જલદી ‘મરીઝ’,
એક તો ઓછી મદિરા છે ને ગળતો જામ છે!”

અંતે આમાંનું કોને કેટલું માફક આવે કે ન આવે તેની ચિંતા કર્યા વિના દામોદરદાસજીના વાર્તાપ્રસંગમાંથી આટલું કહી વિરામ લઈશ :
“હમકો રાજકો એક બેર બિનતી કરની સો કરી. પાછે આપ પ્રભુ હો ; ભલી જાનોગે સો કરોગે. પરિ યહ મારગ તો યા ભાંતિકો હે.”

॥ બુદ્ધિપ્રેરકકૃષ્ણસ્ય પાદપદ્મં પ્રસીદતુ ॥

